

День Європи: спільні цінності, спільна відповідальність і спільна безпека

9 травня Україна відзначила День Європи. Для українців Європа — не лише географічний простір чи політичний вектор, а насамперед система цінностей, яка сьогодні проходить випробування війною. Свобода, гідність — усе те, що в європейській традиції вважається основою демократії, в Україні захищають ціною людських життів і зруйнованих міст. Для нас — це день підтвердження європейської самоідентичності та нагадування про те, що єдність континенту тримається не лише на угодах, а й на взаємній підтримці.

Сьогодні українці захищають не тільки власну державу. Стримуючи агресію росії, яка загрожує системі безпеки на континенті, Україна фактично стала щитом Європи. Вона доводить свою приналежність до європейської спільноти не словами, а діями.

Про це заявив і Президент України Володимир Зеленський: «Україна відзначає День Європи не формально чи плакатно, а

справді знаючи, що ми вже невіддільна частина європейської родини. Ми захищаємо Україну, нашу незалежність, наше майбутнє, і тим самим ми в Україні захищаємо нашу Європу, частиною якої Україна була і буде».

Водночас ключове питання залишається відкритим: чи достатньою є підтримка Європи сьогодні? Європейські країни зробили значний внесок — фінансовий, санкційний і військовий. Україна отримує артилерію, бронетехніку, ракети, системи ППО. Проте темп і обсяги цієї допомоги часто не відповідають реальним потребам війни. Росія веде війну на виснаження, і саме тому для України критично важливі стабільні постачання сучасної зброї.

Особливо гостро постає питання протиповітряної оборони. Кожна затримка з переданням систем ППО означає нові жертви серед цивільних і руйнування критичної інфраструктури. Європа допомагає, але у випадку ППО будь-яка достатність вимірюється не політичними зая-

вами, а кількістю перехоплених дронів, збитих ракет і збережених життів. Тому Європі потрібно нарощувати можливості допомоги Україні: збільшувати виробництво боєприпасів, посилювати оборонну промисловість і діяти швидше.

Війна триває, і кремль розраховує на втому суспільств, внутрішні конфлікти та зміну політичних настроїв. Саме тому особливо небезпечним є посилення ультраправих сил у деяких країнах ЄС, адже вони часто виступають за ізоляціонізм або за компроміси з агресором, які фактично означали б руйнування європейської безпеки.

Окремо можна згадати й шлях України до членства в Європейському Союзі — довгий, складний і часто болісний. Європейський вибір українці підтверджували не лише деклараціями, а й реальними історичними рішеннями та жертвами, починаючи від Революції Гідності й завершуючи щоденним спротивом російській агресії. Водночас по-

літика ЄС щодо вступу України залишається неоднозначною: попри офіційний статус кандидата та підтримку з боку багатьох держав, у європейських інституціях і в окремих столицях досі існують сумніви, бюрократичні затримки та побоювання щодо темпів розширення. Частина політичних сил у Європі схильна розглядати членство України як питання далекої перспективи, тоді як для України воно стало питанням безпеки та виживання. Саме тому важливо, щоб Європа не відкладала рішення на невизначене «після війни», а вже сьогодні демонструвала чітку політичну волю: майбутнє України має бути не поруч із ЄС, а в його складі.

Для нас важливо, щоб Європа твердо стояла на тому, що її цінності — не декларація, а принцип, який вона готова захищати. Адже сьогодні Україна тримає фронт не лише заради себе — вона тримає його заради всієї Європи.

Дмитро ШУЛІКІН

СЬОГОДНІ В НОМЕРІ

Головне дзеркало нації спрямуємо у світ

Україна стоїть перед необхідністю динамічної модернізації українського суспільства в контексті драматичних викликів, передусім у зв'язку з російською агресією та руйнуванням післявоєнної архітектури безпеки.

Чорнобиль — 40: незавершена історія

Нині, коли перед Чорнобильською АЕС постають нові виклики — від відновлення надійної експлуатації нового безпечно-го конфайнменту до воєнних загроз, — ми чітко розуміємо, що без наукової підтримки ці завдання неможливо виконати якісно і безпечно.

Якщо світ виживе, фізика буде надзвичайно важливою

Сьогодні квантові дослідження можна виконати на синхротронах Європи, а незабаром можна буде працювати й на українській лінії МАВКА у Польщі, і на синхротроні, який буде побудовано в Україні.

Хто збереже пам'ять?

Варто сказати, чим є сільська бібліотека в сьогоdnішній Україні — вона залишається єдиним закладом, куди може прийти будь-хто від малого до старого — безплатно й без попереднього запису.

Війна. Вистояти і перемогти

Продовжуємо хроніку українського спротиву, яку «Світ» веде з 24 лютого 2022 року

13 березня. ППО, авіація і кредит

У Єлисейському палаці в Парижі Президент України Володимир Зеленський зустрівся з французьким лідером Еммануелем Макроном. Як повідомляє *Укрінформ*, основними темами переговорів стали спільне виробництво зброї, участь у програмах SAFE, зміцнення ППО та бойової авіації, а також розблокування допомоги від ЄС. Президент Франції запевнив, що об'явку Євросоюзу про кредит у 90 мільярдів євро Україні буде виконано, навіть якщо Угорщина заблокує перші виплати.

Чи працює нафтовий важіль? Часткове послаблення санкцій з боку США проти російської нафти на танкерах може дати змогу рф заробити додатково до 10 мільярдів доларів для продовження війни. Про це заявив Президент України під час пресконференції. За його словами, важливо і надалі тиснути на росію заради досягнення справжньої безпеки й тривалого миру. Водночас росія отримує до 150 млн доларів додаткових доходів на день від продажу нафти на тлі зростання цін.

14 березня. ГУР відпрацював по логістиці

Спецпризначенці ГУР МО України вивели з ладу російський залізничний пором «славянін» і пошкодили судно «авангард». Обидва судна були ключовими елементами керченської поромної переправи, що забезпечувала військову логістику агресора. Внаслідок операції порушено транспортування техніки, боєприпасів і озброєння. Також уражено інфраструктуру порту «кавказ» у краснодарському краї.

Іскандери приєдналися до «Неба». Сили оборони України завдали ударів по пускових установках «іскандер» та радіолокаційних станціях «небо-У» і С-300. Ураження відбулися в Криму та на тимчасово окупованій Донеччині. Знищення цих об'єктів суттєво послаблює можливості ворога щодо контролю повітряного простору. Масштаби втрат уточнюються.

Ворог атакує з моря і повітря. російські війська здійснили пуски крилатих ракет «калібр» із Чорного моря. Також стратегічні бомбардувальники Ту-95 і Ту-160 запускали ракети з повітря. Загроза охоплювала значну частину території України. Сили ППО працювали у посиленому режимі.

15 березня. Мобілізаційні ініціативи Президента

Президент заявив про можливі зміни до законодавства щодо мобілізації народних депутатів. Йдеться про те, що у разі втрати мандата вони можуть бути спрямовані на службу. Глава держави наголосив, що під час війни кожен має служити державі. Вибори під час воєнного стану названі неможливими. Тверезо мислячі люди розуміють: депутати самі собі не нашкодять і не стануть ухвалювати зміни до законодавства, які вдарять по них самих. Президент додав, що є ще варіант — змінювати законодавство і проводити вибо-

ри. «Але, я вважаю, що вибори неможливі під час війни, і відповідні юридичні складнощі теж є», — уточнив Глава держави.

Ураження С-400 і РЛС. Українські військові уразили комплекс С-400 «тріумф» та радіолокаційні станції «противник» і «пароль» у Криму. Удари суттєво знизили можливості російської ППО. Також підтверджено пошкодження комплексу «валдай».

16 березня. Інтенсивні бої на фронті

За добу відбулося 167 бойових зіткнень, найбільше — на Покровському напрямку. російські війська втратили ще 760 військових. Загальні втрати рф перевищили 1,27 млн осіб. Бої залишаються надзвичайно інтенсивними.

Ще одна ніч без сну. ППО України знескодила 194 із 211 ворожих безпілотників. Атаки здійснювалися з різних напрямків, включно з територією рф і Криму. Значна частина дронів була типу Shahed. Захист неба залишається критично важливим. У той час, як Україна обирає своїми цілями військові об'єкти ворога, росіяни знищують цивільну інфраструктуру України та буквально полюють за цивільними скрізь, де тільки можуть дотягнутися.

17 березня. Інформаційна атака «ланцетами»

рф запустила до 40 дронів «ланцет» по Києву з метою демонстрації сили. Основною метою була пропагандистська картинка для внутрішньої аудиторії. Більшість цілей було знищено ППО, шкоди місту не завдано. Як зазначив радник міністра оборони України Сергій «Флеш» Бескестнов, базовий «ланцет» призначений для ближнього фронтового ураження на 30–80 км. Щоб дістати Київ, бойову частину знімають, ставлять замість неї додатковий акумулятор та застосовують батареї нової технології. Керувати дронами можна по радіоканалу на висоті 1,5 км, але атака на землю не потрібна — завдання інше. «Уся ця процесія в польоті розтягнулася по висотах фактично від Чернігова до Києва. Наші відомства добре попрацювали, і до Києва зі зграї якимось дивом дісталися кілька одиниць, які, звісно, ні-

якої шкоди не завдали, але уламок на Майдан усе-таки занесли», — додав він.

Нелюдські накази командування рф. Перехоплені розмови свідчать, що російським військовим наказують не евакуювати тіла загиблих. Забирають лише голови та документи для ідентифікації. Це підтверджує системну деградацію армії агресора. Такі дії порушують міжнародне гуманітарне право.

Руйнування Костянтинівки. Місто зазнає щоденних російських ударів авіабомбами, артилерією та дронами. Руйнуються цілі квартали, деякі будівлі знищені повністю. Інфраструктура — у критичному стані, мирне населення страждає від постійних обстрілів. Місту «світить» доля вщент знищених окупантами Бахмута, Авдіївки, Соледача...

18 березня. Контрактна служба: реальність чи фантастика

Українці можуть долучитися до ЗСУ через контракт, обравши підрозділ. Доступні різні платформи рекрутингу, включно з цифровими сервісами. Це дає змогу гнучкіше формувати військові кадри. Попит на спеціалістів залишається високим. На жаль, через ігнорування вищим політичним керівництвом країни питання мобілізації, поповнення та належного забезпечення військовослужбовців Сили оборони відчувають гострий брак кадрів. І самим лише рекрутингом, навіть найуспішнішим, цієї проблеми не розв'язати.

Дулю вам, а не Покровськ. Сили оборони відбили масований штурм із використанням мотоциклів і автомобілів. Знищено 14 мотоциклів і два авто. Ворог не досяг поставлених цілей, українська оборона втримала позиції.

«Рубікон» перейшли успішно. Українські сили уразили базу російського центру безпілотних технологій «рубікон». Цей підрозділ вельми дошкуляє нашим захисникам. Він перебуває під особистим патронатом міністра оборони рф. Тож дуже добре, що оператори наших ССО знищили координаційні елементи управління «рубікону». Це ускладнює використання дронів ворогом.

Погасили зірку росавіабуду. Сили оборони України уразили авіабудівний завод «авіастар» в ульяновській області та авіаремонтний завод у новгородській області російської федерації.

19 березня. Інтенсивність бойових дій залишається високою

За добу відбулося 235 зіткнень. Ворог завдав 70 авіаційних ударів, скинувши 235 керованих авіабомб. Окрім того, застосував 6831 дрон-камікадзе та здійснив 3534 обстріли населених пунктів і позицій українських військ, зокрема 110 — із реактивних систем залпового вогню. Цифри показують, у яких важких умовах наші воїни тримають оборону. Найгарячіші напрямки — Покровський і Костянтинів-

ський. Українська авіація уразила п'ять районів ворога.

Рознесли в друзки склади й логістику. Сили оборони знищили склади боєприпасів, паливно-мастильних матеріалів та райони зосередження живої сили росіян на тимчасово захоплених українських територіях. Удари завдано по Донецьку, Ялті (Донецька область) та Каланчаку (Херсонщина). Окрім того, зафіксовано ураження складу матеріально-технічного забезпечення у районі Веселого на Донеччині.

росіяни шукають заміну Starlink. рф намагається знайти заміну супутниковій мережі Starlink для управління дронами на фронті. Для цього загарбники активно застосовують дешеві безпілотники типу «молнія». У межах цієї тактики БПЛА типу «молнія» доправляють безпілотники FPV, які часто вражають цивільні транспортні засоби та інші об'єкти в тилу. Така тактика відповідає загальній кампанії військ рф із повітряного перехоплення, спрямованій на порушення логістики ЗС України. Після обмеження доступу до Starlink російські військові стикнулися з проблемами у керуванні дронами та системами командування. Для компенсації вони намагаються використовувати альтернативні засоби зв'язку — радіопередачі, оптоволоконні лінії та супутникову систему «комета».

20 березня. Знищили пачку «градів»

Українські бійці знищили шість установок БМ-21 «град». Операцію здійснили бійці спецпідрозділу безпілотних авіаційних комплексів Laser's Group Нацгвардії України на Покровському напрямку.

Чергова масована атака російських шахедів. Протиповітряна оборона України знескодила 133 безпілотники зі 156, якими російські війська атакували Україну з минулого вечора. На 13 локаціях зафіксовані ворожі влучання.

Суперлітак долітався. Сили оборони України завдали ударів по заводу в Алчевську на тимчасово-

во окупованій території Луганської області. Підприємство залучене до виготовлення корпусів артилерійських снарядів (вливка та первинна обробка заготовок великого калібру), а також до виробництва та ремонту броньованої сталі для військової техніки окупаційної армії. Також уражено інфраструктуру полігону «восточний» (Новопетрівка, ТОТ Запорізької обл.). Підтверджено пошкодження літака А-50 у новгородській області російської федерації. Це суперлітак, який веде радіолокаційне спостереження на великі відстані.

21 березня. Зірваний наступ рф

Третій армійський корпус зірвав спробу масштабного механізованого наступу армії російської федерації — ворог пішов в атаку одночасно на семи напрямках і залучив понад пів тисячі піхотинців, 28 одиниць бронетехніки, більш як 100 одиниць мототехніки, багі й квадроциклів. Втрати ворога в техніці: 84 одиниці мототехніки, 11 БМП і БТР і 3 танки. Уражено ТОС «сонцепьок» і 5 гармат. Знищено 160+ ворожих БПЛА.

Покровка тримається. Населений пункт Покровка на Сумщині перебуває під контролем ЗСУ, поширені на російських ресурсах заяви про нібито його захоплення не відповідають дійсності.

22 березня. Випиляли «буки», скасували «тріумф»

Підрозділи Сил безпілотних систем знищили у брянській області рф зенітні ракетні комплекси «бук-М3» і «бук-М2» та уразили радіолокаційну станцію «тріумф» зі складу ЗРК С-400. Це робота пілотів 413 окремого полку СБС «Рейд». А оператори БПЛА прикордонної бригади «Сталевий кордон» знищили склад безпілотників типу «молнія» російських загарбників разом із підготовленою стартовою позицією для запуску на Курському та Північно-Слобожанському напрямках. Також відмінувано п'ять укріплень ворога, польовий склад мін, три антени зв'язку і квадроцикл.

Лічилочка ЗСУ. За минулу добу ЗСУ ліквідували ще 940 окупантів, а також знищили три танки, 30 артилерійських систем та 1885 БПЛА. За даними Генштабу, на цей день ліквідовано/знищено особового складу противника — близько 1 287 880 (+940) осіб; танків — 11 793 (+3) од.; бойових броньованих машин — 24 263 (+1) од.; артилерійських систем — 38 638 (+30) од.; реактивних систем залпового вогню — 1 694 (+3) од.; засобів протиповітряної оборони — 1 336 (+3) од.; літаків — 435 (+0) од.; гелікоптерів — 350 (+1) од.; безпілотних літальних апаратів оперативно-тактичного рівня — 190 870 (+1 885) од.; крилатих ракет — 4 468 (+0) од.; кораблів / катерів — 33 (+0) од.; підводних човнів — 2 (+0) од.; автомобільної техніки та автотранспорту — 84 639 (+121) од.; спеціальної техніки — 4 098 (+2) од.

За повідомленнями Генерального штабу ЗСУ та інформагентств.
(Продовження в наступному номері)

Інженери як ресурс майбутнього України

Сьогодні Україна перебуває у ситуації, коли ключовим ресурсом стають не лише фінанси чи інфраструктура, а й люди — насамперед інженери, здатні створювати складні технологічні продукти й забезпечувати роботу критично важливих галузей. Саме на цю стратегічну потребу покликаний дати відповідь всеукраїнський проєкт «Інженерне майбутнє України» (Future of Ukraine: Engineering Renaissance, FUER) — інтегрована національна ініціатива, яка пропонує системну модель пошуку, підготовки та професійного розвитку талановитої молоді з подальшою інтеграцією у високотехнологічний бізнес.

Організатором є Благодійний фонд імені Святого Володимира, генеральним партнером — компанія «Прогрестех-Україна», а науково-методичним партнером — Мала академія наук України. Днями під час зустрічі з міністром освіти і науки Оксеном Лісовим сторони підписали угоду про стратегічну співпрацю в межах реалізації проєкту.

Логіка проєкту базується на принципі: країна має не лише імпортувати технології, а й відновлювати власний інженерний корпус, здатний працювати за міжнародними стандартами. Як ішлося під час зустрічі, FUER пропонує побудову стійкого освітньо-кадрового контуру за моделлю «школа — університет — інженерний центр (лабораторія) — індустрія», у якому освіта працює як механізм підготовки кадрів для реального виробництва.

Як зазначив президент НЦ «Мала академія наук» академік НАНУ Станіслав Довгий, ідея інтеграції інженерної підготовки у середню

Михайло ЗГУРОВСЬКИЙ, Станіслав ДОВГИЙ, Оксен ЛІСОВИЙ і Олег УРУСЬКИЙ

та вищу освіту обговорюється вже давно, тож нинішні ініціативи щодо створення інженерних кластерів у закладах вищої освіти є практичною реалізацією цієї концепції.

Архітектура проєкту «Інженерне майбутнє України» побудована як трирівнева система. Перший рівень — конкурс, олімпіади та STEM-заходи, які виконують функцію виявлення здібної молоді. Вони охоплюють як шкільні формати для 5–11 класів, так і університетські олімпіади та кейс-чемпіонати з реальними виробничими завданнями.

Другий рівень — цільова підготовка у мережі інженерних центрів і лабораторій, створених партнерами з індустрії при провідних технічних університетах. Тут реалізується дуальна модель: 50–60 % фундаментальної підготовки й 40–50 % практики через стажування, реальні проєкти та менторство. Обов'язковою умовою є сертифікація за інженерними стандартами.

Третій рівень — інтеграція у високотехнологічний бізнес через стажування, конкурсні відбори, доступ до міжнародних проєктів і подальше працевлаштування в компаніях.

Практичним інструментом реалізації проєкту є всеукраїнський конкурс Future of Ukraine, який працює у двох треках. Перший трек — «Юний інженер» — орієнтований на школярів 9–11 класів і вихованців МАН. Він спрямований на раннє виявлення інженерного потенціалу та мотивацію до професії. На відміну від класичних предметних олімпіад, конкурс оцінює системне мислення, здатність формувати технічні концепти та застосовувати STEM-знання для розв'язання реальних задач. Напрями охоплюють машинобудування, авіаційну й транспортну інженерію, енергетику, кібернетику і штучний інтелект, робототехніку, інженерію для безпеки та відбудови.

Переможці матимуть можливість долучитися до інженерних

центрів компаній і спільних з університетами дуальних програм, а також інтегруватися в міжнародні STEM-ініціативи МАН.

Другий трек — «High-Tech інженер» — призначений для студентів провідних університетів і переверіє їхню готовність працювати в реальному секторі: з CAD/PLM-системами, документацією, стандартами та виробничими регламентами. Оцінювання проводять експерти бізнесу й університетів. Для найкращих учасників це стає «точкою входу» в кар'єру: вони дістають змогу стажування, доступ до міжнародних проєктів, сертифікаційні програми та персональне менторство.

Голова БО «Фонд імені Святого Володимира» академік НАНУ Михайло Згуровський наголосив, що проблема підготовки інженерів в Україні перетворюється на один із ключових національних викликів, а також застеріг, що збереження нинішніх тенденцій може призвести до технологічного відставання й зниження обороноздатності країни.

Окресливши концепцію цілісного ландшафту підготовки: «школа — університет — інженерні центри високотехнологічних компаній — працевлаштування в бізнесі», академік Згуровський підкреслив, що «локомотивом» цієї системи має стати саме високотехнологічний бізнес, який задаватиме стандарти та вимоги до знань і компетентностей студентів, а також забезпечуватиме донавання випускників ЗНО до практичного рівня, якого нині не дає жоден університет.

Пілотним напрямом проєкту FUER недарма було обрано авіаційну інженерію, адже в Україні вже сформована високотехнологічна екосистема світового рівня за участі «Прогрестех-Україна» та Boeing Україна. Це дає змогу будувати модель підготовки не теоретично, а на основі реального виробничого ланцюга.

Директор «Прогрестех-Україна» Олег Урусський розповів про системну взаємодію з українськими університетами. Зокрема, компанія створює на базі НУ «Київський авіаційний інститут» міжуніверситетську лабораторію, яка буде доступною для студентів інших ЗВО, а в межах плідної й давньої спів-

праці з КПІ ім. Ігоря Сікорського, національним аерокосмічним університетом «Харківський авіаційний інститут» та низкою інших технічних університетів України розвиває дуальну освіту та спільну магістратуру.

Водночас керівник компанії звернув увагу на гострий кадровий дефіцит. Щороку компанія, в якій зараз працює понад 1100 інженерів, потребує нового поповнення на рівні 150–200 молодих фахівців. Але відбір проходить близько 40 кандидатів через високі професійні вимоги та багаторівневу систему перевірки, включно з тестуванням у Boeing. Низький інтерес школярів до фізики та слабка база інженерна підготовка студентів у ЗВО України створюють загрозу для галузі. Саме тому компанія вже працює із закладами загальної середньої освіти та Малою академією наук, щоб формувати майбутніх інженерів ще зі шкільної лави.

Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий окреслив бачення кластерної моделі розвитку інженерної освіти, де ключовим ядром виступає університет. Навколо нього має формуватися мережа профільних закладів середньої освіти (академічних ліцеїв) та партнерських бізнесів-замовників. За його словами, кафедри університету повинні працювати одночасно і з підприємствами, які потребують кадрів, і з ліцеями, формуючи безперервний ланцюг підготовки майбутніх фахівців.

У контексті розвитку інженерної освіти Оксен Лісовий підтримує ідею створення університетсько-ліцейно-бізнесових кластерів, навівши приклади осередків такої співпраці у Дніпрі, Києві та Львові. Він назвав проєкт «Інженерне майбутнє України» своєчасним пілотом і висловив думку про доцільність надання йому статусу державного експерименту, який може бути реалізовано через протокольне доручення Кабінету Міністрів. Це, на його думку, дасть змогу подолати нормативні бар'єри та запустити модель на базі низки університетів як приклад для масштабування по всій країні.

Дмитро ШУЛІКІН.
Фото автора

ВИДАННЯ

Енциклопедія Опішненського гончарства

Нещодавно в українському культурному просторі з'явилася видання, яке, без перебільшення, можна назвати подією національного значення. Це монографія «Гончарне мистецтво Опішного в контексті розвитку української кераміки другої половини XVII — початку XXI століття» Олени Клименко, керамологині, мистецтвознавиці, наукової співробітниці відділу декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України.

Дослідження виконано впродовж 2015–2022 років у межах наукових проєктів Національного музею-заповідника українського гончарства: «Історіографія української керамології (кінець XVIII — початок XXI століття)» та «Персоналії українського гончарства як чинник збереження й розвитку етнокультури України

кінця XIX — початку XXI століття (біографії, образний світ, художня стилістика, творча спадщина».

Рецензентами книжки стали провідні українські мистецтвознавці: Орест Голубець (Львів) — завідувач кафедри художньої кераміки Львівської національної академії мистецтв, професор «Львівської політехніки», академік Національної академії мистецтв України; Тетяна Кара-Васильєва (Київ) — завідувачка відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології, академік Національної академії мистецтв України, лауреатка Шевченківської премії; Зоя Чегусова (Київ) — учена секретарка відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв цього інституту, заслужена діячка мистецтв України, лауреатка Шевченківської премії.

Підготувало монографію до друку видавництво «Українське на-

родознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства. Концепцію художнього оформлення та макет видання розробив головний художник музею-заповідника, заслужений працівник культури України Юрко Пошивайло, літературне редагування здійснила завідувачка видавництва Людмила Гусар, іменний та географічний покажчики підготували співробітники Гончарської книгозбірні України Оксана Андрущенко, Галина Панасюк, Тетяна Хрипун. Надрукував — відомий український видавець Павло Сачек.

Роки наполегливої праці Олени Клименко, пошуку, осмислення й любові до українського гончарства втілилися у виданні, яке сьогодні постає енциклопедією Опішного.

«Керамологиня підготувала захопливу книжку про багатокілометрову тяглість української ремісничо-художньої традиції, вивершеної на рівень національного символу, знако-

вості етнічної культури українців. Водночас вона створила винятковоий гончарський меморіум Опішного, епічну розповідь про колективну пам'ять і жертвову працю впродовж понад трьох століть сотень опішненських династій, які присвятили своє життя правдному гончарному промислу», — сказав про це видання генеральний директор Національного музею-заповідника українського гончарства професор Олесь Пошивайло.

«Мій шлях до написання монографії розпочався ще в 1979 році, коли вперше приїхала до Опішного. Відтоді це місце стало для мене не лише об'єктом наукового зацікавлення, але й простором глибокого особистого й професійного зв'язку. Саме тут сформувалося моє розуміння гончарства як складного культурного явища, в якому поєднуються ремесло, мистецтво, традиція й пам'ять», — розповіла Олена Клименко.

В основі дослідження — люди (гончарі, родини, династії, майстри), чії руки творили сутність української культурної ідентичності. Авторка вдало поєднала історію, керамологію, мистецтвознавство, етнологію та культурологію, створивши багатогарну цілісну картину розвитку гончарства другої половини XVII — початку XXI століття. Вона проаналізувала художні особливості, технології, стилістику, соціальні та культурні контексти, характеризуючи гончарство як живий, динамічний процес, що змінюється разом із суспільством. Це видання розкриває феномен Опішного як живого організму культури, де глина — мистецтво, а традиція — форма національної свідомості.

Карина РЕПЕХ,
співробітниця інформаційної
служби Національного
музею-заповідника українського гончарства

ЛАУРЕАТИ ЗОЛОТОЇ МЕДАЛІ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Головне дзеркало нації спрямовуємо у світ

Традиційно щороку на звітній сесії Загальних зборів НАН України за видатні досягнення в галузі природничих, технічних та соціогуманітарних наук двом ученим — вітчизняному та іноземному — вручається найвища відзнака Національної академії наук України — Золота медаль імені В.І. Вернадського.

Цьогоріч нагороду вручено літературознавцю, директору Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, академіку НАН України Миколі ЖУЛИНСЬКОМУ та австралійському літературознавцю, професору й багатолітньому куратору українських студій у Школі мов, культур та лінгвістики в університеті Монаша в Мельбурні Марку ПАВЛИШИНУ.

Лауреати виступили з яскравими науковими промовами. Сьогодні слово — Миколі Жулинському.

Висока честь для мене виступити сьогодні перед вами зі словами вдячності за присудження мені Золотої медалі імені В.І. Вернадського. І подумати вголос, чому саме нині, в жорстокі часи екзистенціального випробування країни й народу, мені — гуманітарію, літературознавцю, і моему австралійському колезі Марку Павлишину судилося отримати найвищу відзнаку Національної академії наук України.

Гадаю, саме тому, що президент НАН України й Президія НАН України прагнули цим відзначенням наголосити на тому, що гуманітарний потенціал України, передусім української культури, науки й освіти, літератури й мистецтва, відіграв і продовжує відігравати важливу роль в успішному, попри серйозні помилки в державному будівництві та катастрофічні втрати людського капіталу, протистоянні злу, яким є російський агресивний тоталітаризм.

Однією з таких помилок у державному будівництві була непослідовна і несистемна державна гуманітарна політика. І як тут не згадати нещадно болісний присуд, який на початку 90-х висловила Ліна Костенко: «Покотили Україну до прірви». Щоб не впасти в цю прірву, тобто, не втратити головного — відновленої державності, Ліна Костенко запропонувала не тільки здійснити глибокий самоаналіз, себто об'єктивно оцінити ситуацію, в якій перебуває молода держава з тисячолітньою історією, але й подати світові невикривлену інформацію про себе, про Україну.

У своїй лекції, прочитаній в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 1 вересня 1999 року, «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала», видатна поетеса використала образ космічного телескопа як головного дзеркала, в якому сфокусовується завдяки точній системі дзеркал і віддзеркалюється об'єктивний образ нації, її обличчя.

«У переносному значенні таким телескопом, — наголосила Ліна Костенко, — з такою системою

дзеркал у кожній нації, в кожному суспільстві повинен бути весь комплекс гуманітарних наук, з літературою, освітою, мистецтвом — і в складному спектрі цих дзеркал і віддзеркалень суспільства може мати об'єктивну картину самого себе і давати на світ невикривлену інформацію про себе, сфокусовану в головному дзеркалі».

Україна повинна була з перших днів незалежності об'єктивно оцінити ситуацію і «розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети». І повернути своєму народові «його історію, його мову, його культуру» — все те, що «віками нищила імперія як визначальні чинники його національної ідентичності».

Мене вразило, що під час вручення президентом НАН України Анатолієм Загороднім Ліні Костенко диплома Почесного доктора Національної академії наук України в день її народження 19 березня цього року щиро зворушена Ліна Василівна запитала Анатолія Глібовича: «А як там в Академії справи з гуманітарними науками?». Під час розмови із всенародно званою поетесою Анатолій Глібович згадав і про лекцію «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала», в якій Ліна Костенко з блискучою і рафінованою ерудицією обговорила стан самоусвідомлення української нації та причини неадекватного бачення її світовою спільнотою.

Присвоєння звання Почесного доктора НАН України видатній українській поетесі, яка нині є беззаперечним загальнонаціональним моральним авторитетом, є свідченням акцентування Національною академією наук на необхідності переосмислення гуманітарної політики України на сучасному етапі. І наша Академія має повне право порушувати це питання перед владою, оскільки академічні вчені вже у перші ж роки незалежності брали участь у розробленні концепцій гуманітарного розвитку України. А скільки їх було підготовлено і передано чи не кожному Президенту України, Верховній Раді, уряду, але жодна з цих концепцій не була розглянута і взята до реалізації.

Згадаю Концепцію розвитку гуманітарної сфери, розроблену за домінують участю учених академічних установ на виконання

Указу Президента України від 21 січня 2000 року. Вона була схвалена Президією Національної академії наук і передана до Адміністрації Президента. Але там не була схвалена. Переконали, тому, що перший розділ концепції мав назву «Ідеологія державотворення». Автори обґрунтували, що відсутність цілеспрямованої державної ідеологічної політики призвела до дезорієнтації українського суспільства, тому назріло стала потреба вироблення системи ціннісних орієнтацій, ядром якої була визначена ідея національно-державного будівництва, формування українського суспільства як «суцільного культурного організму» (Іван Франко).

Ця Концепція розвитку гуманітарної сфери України, як, до речі, й остання, розроблена Національною академією наук у перші роки повномасштабного вторгнення росії в Україну, під назвою «Концепція розвитку гуманітарної сфери в період воєнного стану і повоєнного відновлення», подавалася на оптимальній едності людиноцентричної, націєцентричної й державоцентричної моделей суспільно-політичного розвитку. Четвертий розділ цієї Концепції має назву «Розвиток духовно-культурного і світоглядного потенціалу людини: мова, література та мистецтво».

Пам'ятаємо: у перший день повномасштабного вторгнення путін визначив цілі агресії: «демлітаризація» і «денаціфікація» України. Жодної з цих цілей агресор не досяг. Навпаки, сьогодні Україна має чи не найпотужнішу боездатну армію в Європі, оборонну індустрію, яка динамічно розвивається, та консолідоване суспільство з високим патріотичним потенціалом.

У тому, що Україна стає ключовим учасником гарантування безпеки Європи, значущу роль відіграла й Національна академія наук. Відомо, що підготовлені експертами НАН України науково-аналітичні матеріали з питань забезпечення національної безпеки та оборони в економічній, науково-технологічній, соціогуманітарній та інших сферах були ефективно використані з метою зміцнення національної стійкості. Академічні вчені запропонували низку інноваційних рішень у сфері військових технологій, що значною мірою забезпечило Україні стратегічну перевагу.

Не судилося російському агресору ні демлітаризувати Україну, ні денаціфікувати — ми вистояли, зберегли національну єдність і солідарність, моральну гідність, виявили ефективну взаємодію в умовах воєнного стану, здобули стратегічну перемогу і тепер повинні подбати про повоєнне майбутнє України, якій зараз потрібна нова модель національного буття, нова програма повоєнного національного відродження. У цій Програмі дій, що певною мірою «перегукується» з академічною «Концепцією розвитку гуманітарної сфери у період воєнного стану і повоєнного відновлення», стверджується: «Майбутня Україна мусить стати країною нового типу — одночасно високотехнологічною і гуманітарною державою, що поєднує моральну гідність із технологічною спроможністю, культуру й освіту миру — із сильною безпечною інфраструктурою». Така майбутня Україна може «стати співтворцем нової гуманітарної архітектури світу».

Попри несприятливі умови (воєнний стан, значне недофінансування), наша Академія, як і академія галузеві, суттєво сприяла розвитку інтелектуально-духовного потенціалу суспільства, який багато в чому визначив нашу стратегічну перевагу в мілітарному протистоянні імперії зла. А в сучасних умовах інтелектуальний потенціал та науково-технологічні інновації стали важливими чинниками формування свідомої національної самоідентифікації.

Очевидним є й те, що в повоєнному творенні країни нового типу — оновленої гуманітарної держави — особливого значення мають набуті гуманітарні науки, оскільки, як показала війна, політика гуманітарного розвитку повинна розглядатися під кутом зору безпеки держави.

Оскільки нині Україна набула всепланетарного поширення свого імені як держава, що вже сьогодні динамічно впливає на формування нового світопорядку, нам слід уже зараз спрямувати головне дзеркало нації, як пропонувала свого часу Ліна Костенко, передусім у світ — відкривати світові себе, свою культуру, мову, літературу, мистецтво, історію, і цим самим прискорити повноцінне входження України у світову спільноту. А вже війна, яку розв'язав і продовжує вести проти України неототалітарний російський режим — це війна цивілізаційна, яка визначила для нас дві найважливіші цінності: національна безпека і національна ідентичність. Тому повоєнне відродження України передбачатиме формування нового, чи, точніше, оновленого, самоствердження на основі культури, об'єднавчих для суспільства національних цінностей і пріоритетів.

У цьому плані держава зробила суттєві кроки, свого часу була ухвалена «Стратегія розвитку культури до 2030 року» і, попри воєнний стан і проблеми фінансування, реалізовується державна політика у сфері культури. Зокрема, Кабінет Міністрів України запускає Національну програму підтримки української культури. Держава інвестуватиме у виробництво саме українського продукту — кіно, театру, музики, діджиталпроектів, що активізує формування націєцентричного соціокультурного середовища. Міністерство культури України започатковує з партнерами Конференцію українських студій Ukraine in the world, яка стане сво-

єрідним майданчиком зустрічей українців світу. Український інститут книги активно здійснює державну політику у сфері книговидання і читання, зокрема розвиває програму підтримки перекладів. «За 6 років її підтримкою скористалися іноземні видавці із 47 країн, класичні сучасні українські книжки були перекладені 34 мовами», — повідомила нещодавно заступниця міністерки культури України Богдана Лаюк і зазначила, що серед пріоритетів роботи Міністерства культури є зміцнення позицій української книжки, розширення простору української мови, підтримка книгарень і бібліотек, змагання за українознавчі кафедри у престижних університетах світу.

По суті, нам справді вже зараз потрібна нова модель національного буття і вже сьогодні слід готувати новий, суттєво втрачений у війні найцінніший ресурс — національну духовну й інтелектуальну еліту, освічених і креативних молодих людей.

Очевидно, що держава зобов'язана здійснювати саме україноцентричну соціогуманітарну політику в мовно-культурній, науково-освітній, інформаційній сферах, формувати ефективні механізми захисту гуманітарної безпеки громадян, суспільства й держави. А вже вибудувати консолідовану духовною енергією національну державу із внутрішньою солідарністю усіх громадян країни можна передусім завдяки гуманітарному потенціалу.

Тому, на наш погляд, слід ставити питання про визначення культури, науки, освіти, інтелекту державними стратегічними пріоритетами, про формування національного соціогуманітарного простору, а саме — творення нової суспільної солідарності в Україні.

Україна в цьому плані стоїть сьогодні перед важливою проблемою: необхідністю динамічної модернізації українського суспільства в контексті драматичних викликів, які постали передусім у зв'язку з російською агресією проти України та руйнуванням післявоєнної архітектури безпеки.

Відомо, що тільки ті нації, ті суспільства, які забезпечені сучасною культурою історичної пам'яті, високою духовністю, потужним гуманітарним потенціалом та інтелектуальним капіталом, які наповнені вірою в унікальність власного цивілізаційного образу та поклонання, здатні впливати на формування нової парадигми розвитку й світової цивілізації. Гуманітарний потенціал української нації, не сумніваюся, буде в XXI столітті чи не головною продуктивною силою у виборі майбутнього цивілізаційного поступу.

Роздумуючи над майбутньою Українською академією наук, її перший президент Володимир Вернадський наголосив на пріоритеті україноцентричної моделі розвитку української академічної науки: «Важливо створити сильний центр наукових досліджень українського народу, його історії, його мови, природи України».

Тому я хочу завершити свій виступ словами фундатора нашої Академії, чие ім'я носить ця найвища відзнака НАН України — Золота медаль. Ці слова, які, переконалий, ми всі й сьогодні поділяємо, напише Володимир Вернадський наприкінці свого життя: «Я вірю у велике майбутнє України й Української академії наук...»

Слава Україні!

Чорнобиль — 40: незавершена історія

Спільне виїзне засідання президій НАН і НАМН України в зоні відчуження Чорнобильської атомної електростанції

Національна академія наук України й Національна академія медичних наук України від перших днів Чорнобильської аварії та всі ці чотири десятиліття надзвичайно тісно, у постійному режимі співпрацювали з енергетиками (а також з міжнародними організаціями, владними структурами тощо) над подоланням наслідків аварії та стратегічними питаннями розвитку й безпеки атомної галузі, збереженням здоров'я людей.

«Від перших днів після аварії Національна академія наук України перебувала в центрі подолання її наслідків, — сказав у вступному слові на виїзному засіданні президент НАН України Анатолій Загородній. — Наші вчені оцінювали радіаційний стан, розробляли технічні рішення, створювали системи контролю й захисту. І сьогодні установи Академії забезпечують науковий супровід експлуатації об'єкта «Укриття», функціонування нового безпечного конфайнменту та процесів зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації».

Участь у роботі виїзного засідання президій двох академій взяли також керівники Державного агентства України з управління зоною відчуження, Державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська АЕС», АТ «НАЕК «Енергоатом», Українського ядерного товариства, інші відповідальні особи. Учасники засідання проаналізували шлях, пройдений за 40 років після аварії, виклики сьогодення, зокрема сучасний стан Чорнобильської АЕС, та обговорили стратегічні питання розвитку атомної галузі, науково-технічного супроводу робіт на промисловому майданчику станції та майбутнього розвитку зони відчуження.

Чи є здоров'я після Чорнобиля?

З ґрунтовною доповіддю «Національна академія медичних наук України в подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи: досвід, уроки, висновки, настанови на майбутнє» виступив президент Національної академії медичних наук, академік НАН та НАМН України Василь Лазоришинець.

Він розповів про основні результати довготривалих досліджень медичних та радіологічних наслідків Чорнобильської аварії. З перших днів після катастрофи й упродовж 40 років заклади НАМН проводили наукові дослідження і надавали практичну допомогу постраждалим від аварії на ЧАЕС.

Спочатку — це був унікальний досвід лікування гострої променевої хвороби та підтримки кровотворення, повідомив доповідач. Він нагадав, що у 1986 році гостру променево хворобу (ГПХ) було первинно діагностовано у 237 постраждалих, а після подальшої верифікації підтверджено у 134 осіб. У тому ж році українські вчені-гематологи здійснили 9 трансплан-

Учасники засідання на фоні конфайнменту

тацій кісткового мозку. Аналіз стану пацієнтів засвідчив швидше відновлення гранулоцитів і тромбоцитів порівняно з контрольною групою. Цей досвід увійшов до світової доказової бази щодо застосування клітинної підтримки кровотворення під час радіаційних аварій і заклав науково-клінічну основу державної системи медичного реагування на них.

«Здобуті результати й досвід є унікальними у світі та є пріоритетним визнанням міжнародним надбаням України», — зазначив академік Лазоришинець. Було сформовано одну з найбільших у світі доказових баз щодо медичних наслідків радіаційного впливу на людину, досліджено віддалені непухлинні ефекти іонізуючого випромінювання, включно з серцево-судинною, цереброваскулярною, ендокринною, респіраторною та офтальмологічною патологіями. Здійснено дослідження впливу радіаційного опромінення на розвиток злоякісних новоутворень. Вперше у світовій радіобіології визначено радіаційні ризики та молекулярні механізми розвитку хронічної лімфоцитарної лейкемії після опромінення.

За пройдений час розроблено сучасні підходи до біодозиметрії, реконструкції доз та оцінки внутрішнього опромінення населення. Створено наукові основи державної системи радіаційно-гігієнічного нормування та дозиметричного контролю в Україні.

«За 1986–2026 роки стаціонарне лікування отримали понад 260 тисяч постраждалих, амбулаторну допомогу — понад 420 тисяч осіб», — уточнив академік Лазоришинець. Накопичено унікальний світовий досвід лікування та медичної реабілітації хворих на гостру променево хворобу; розроблено і затверджено національні стандарти діагностики й лікування. Нині функціонує єдиний в Україні радіаційний реєстр, що забезпечує довгочасне медичне спостереження за понад 38 тис. постраждалих.

НАМН України й тепер забезпечує системну консультативно-методичну підтримку закладів охорони здоров'я постраждалих регіонів України.

Від катастрофи до відродження

З доповіддю «Чорнобиль: 40 років поспіль. Від катастрофи до відродження, від страху до фактів. Історичний огляд та бачення майбутнього» виступив директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України академік НАН України Анатолій Носовський.

Доповідач згадав ті неблизькі вже часи 40 років тому, коли він прибув на будівництво об'єкта «Укриття» як спеціаліст, що забезпечував радіаційний контроль та безпеку персоналу. Він пригадав, як науковці Академії брали активну участь у створенні об'єкта «Укриття» над зруйнованим реактором, виконували наукові роботи з радіаційної розвідки та пошуку залишків ядерного палива, створення системи безпеки на ЧАЕС.

Аварія виявила багато проблемних питань, які розв'язувались спільною протягом всіх 40 років, зазначив академік Носовський. Одне з них — переведення у контрольований стан ядерного палива, що залишилося в об'єкті «Укриття». Після введення в експлуатацію нового конфайнменту можна було планувати роботи з демонтажу конструкцій «Укриття» і вже думати про варіанти поведіння з ядерними матеріалами. Але в результаті повітряної атаки російського дрона було пошкоджено багаточисельну зовнішню обшивку конфайнменту і частину обладнання. Персонал ЧАЕС разом з ДСНС України здійснив невідкладні аварійні роботи. Але всі інші заплановані заходи нині відкладено на невизначений термін.

Що стосується соціально-економічних проблем, пов'язаних з Чорнобильською аварією, академік Носовський переконалий, що пора об'єктивно подивитися на те, як вони в Україні розв'язуються. «Вирішення питань соціальної захищеності необґрунтовано та неминуче породжує сумнівні медичні діагнози», — вважає він. Дози, що їх застосовували під час переселення людей з радіоактивно забруднених територій, дуже часто нижчі, ніж опромінення від природного радіаційного фону багатьох регіонів

світу. Тому дозиметрична паспортизація, яка нині здійснюється, та перегляд статусу територій, що належать до постраждалих, є актуальними й такими, що мають зменшити витрати державного бюджету.

Отже, завдання, які постають нині перед науковцями й експлуатційниками, він висловив так: відновлення нового конфайнменту і демонтаж нестабільних конструкцій об'єкта «Укриття»; моніторинг, дослідження й обґрунтування ядерної безпеки основних скупчень ядерних матеріалів цього об'єкта; розроблення технологій та поетапне вилучення ядерних матеріалів;

підготовка майданчика для тимчасового контейнерного зберігання високоактивних радіоактивних відходів. А першим кроком щодо відновлення територій зони відчуження й повернення на неї населення має стати створення місцевих органів самоврядування. І нарешті професійний та науково-освітній туризм (і аж ніякий інший) у зоні відчуження ЧАЕС можливий, але в дуже обмеженому вигляді.

Насамперед — повноцінно відновити НБК

Т. в. о. голови Державного агентства України з управління зоною відчуження Володимир Феценко відзначив важливу роль українських науковців, які впродовж сорока років накопичували унікальний досвід у подоланні наслідків радіаційної аварії.

«Сьогодні перед нами постає ще складніше завдання — продовжувати ліквідацію наслідків катастрофи в умовах повномасштабної війни, коли ядерні об'єкти в зоні відчуження — під постійною загрозою повітряних атак з боку противника, — сказав він, виступаючи на засіданні. — Одна з таких атак, як відомо, вже сталася — 14 лютого 2025 року російський дрон влучив у НБК. Тож серед ключових завдань найближчих років — розроблення проекту повноцінного відновлення НБК та виконання ремонтних робіт до 2030 року».

Володимир Феценко висловив переконання, що Інститут проблем безпеки АЕС НАН України забезпечуватиме науковий супровід робіт із відновлення, а за потреби, й модифікації проектних характеристик НБК. Також інститут сприятиме подальшій безпечній експлуатації відновленого комплексу НБК та об'єкта «Укриття», реалізації заходів із перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також зняття енергоблоків ЧАЕС з експлуатації.

Уся атомна енергетика має стати екологічно безпечною системою. Про це та про актуальні напрями співпраці в атомній галузі розповів у своєму виступі т. в. о. голови правління АТ «НАЕК «Енергоатом» Павло Ковтонюк. Він згадав той довгий

шлях, який пройшла українська атомна енергетика за ці роки, те, як безпека стала пріоритетом для енергетиків, а культура безпеки — не просто терміном, а нормою життя.

«Безпека — це не стан, а безперервний процес», — на цьому наголосив, виступаючи з доповіддю «Чорнобильська катастрофа: історичний погляд на події 1986 року та шлях подолання наслідків», і президент Українського ядерного товариства Володимир Холоша. Він зосередив увагу на необхідності трансформації галузі: говорив про необхідність Всесвітньої асоціації операторів АЕС (WANO) та перехід МАГАТЕ до активного регулювання. Про впровадження реакторів покоління III+ із пасивними системами безпеки, що мінімізують людський фактор. І про зовсім нагальні проблеми: головною загрозою у зоні відчуження нині, на його погляд, залишаються лісові пожежі, які провокують вторинне забруднення територій.

З сучасним станом Чорнобильської АЕС учасників засідання ознайомив генеральний директор Державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська АЕС» Сергій Тараканов.

«У нинішніх умовах, коли перед Чорнобильською АЕС постають нові виклики — від відновлення надійної експлуатації нового безпечного конфайнменту до воєнних загроз, — ми чітко розуміємо, що без потужної наукової підтримки ці завдання неможливо виконати якісно і безпечно, — заявив він. — Саме тому ми особливо цінимо й розвиваємо співпрацю з провідними науковими установами країни. Тільки спираючись на науку, досвід і сучасні технології, ми зможемо перетворити Чорнобильську зону з символу катастрофи на приклад відповідального та безпечного управління ядерною спадщиною».

Співпраця зміцнюється

Під час засідання було підписано низку важливих документів. Зокрема Генеральну угоду про науково-технічне співробітництво між НАН України та НАЕК «Енергоатом». А також — Спільне рішення НАН України та Державного агентства з управління зоною відчуження про покладення на Інститут проблем безпеки АЕС НАН України функцій наукового керівника з забезпечення експлуатації нового безпечного конфайнменту, об'єкта «Укриття» та зняття енергоблоків ЧАЕС з експлуатації.

Підписано також Меморандум про співпрацю між Національною академією медичних наук України та Державним спеціалізованим підприємством «Чорнобильська атомна електростанція», який передбачає розвиток співпраці у сфері охорони здоров'я, медичної науки та медичного забезпечення працівників ДСП «ЧАЕС» і членів їхніх сімей. Серед основних напрямів — надання спеціалізованої та високоспеціалізованої медичної допомоги, впровадження сучасних методів профілактики, діагностики, лікування та реабілітації, проведення спільних наукових і освітніх заходів, а також професійна підготовка та підвищення кваліфікації медичних працівників.

Меморандум також визначає основу для подальшого укладання окремих договорів щодо забезпечення лікування працівників ДСП «ЧАЕС» у спеціалізованих закладах НАМН України.

Під час заходу відбулося вручення відзнак ліквідаторам аварії на Чорнобильській АЕС.

Лариса ОСТРОЛУЦЬКА.
Фото Олексія ДОРОФЄВА

ЯК ЖИВЕШ, УНІВЕРСИТЕТЕ?

Якщо світ виживе, фізика буде надзвичайно важливою

Роки війни показали, що роль природничих наук, зокрема фізики, є вирішальною. Фізика потрібна для розроблення нових технологій (передусім оборонних), для відновлення критичної інфраструктури, для розв'язання глобальних проблем, як-от енергетична криза тощо.

Чи обирають абітурієнти спеціальності з фізики? Які можливості, включно з кар'єрними, відкриває це навчання перед молодими дослідниками? Ці запитання ставимо директору Київського академічного університету академіку НАН України Олександрові КОРДЮКУ і заступнику директора університету Віталію ШАДУРА.

— Київський академічний університет готує магістрів з кількох фізичних спеціальностей — прикладної фізики та наноматеріалів, прикладної фізики й матеріалознавства, фізики ядерних установок та радіоекології, фізики й астрономії (спеціалізація: теоретична та математична фізика). Щоб вступити й навчатися на цих спеціальностях, потрібні знання, інтелект і мотивація. Як університет знаходить своїх студентів?

Олександр Кордюк: Насамперед хочу сказати, що знати фізику — життєво необхідно. Після завершення холодної війни західні суспільства «розслабилися», вирішили, що війни й кризи залишилися у минулому. Фізика, яка є основою зміцнення обороноздатності й розвитку технологій, відійшла на другий план.

І якщо світ виживе у цій кризі, фізика знову буде дуже важливою. А дослідження з фізики фінансуватимуться належним чином.

...Як ми знаходимо студентів? Найперше, намагаємося віднести до держави й суспільства, що ця наука важлива. Пояснюємо молоді, що немає сенсу витрачати життя на нецікаві речі. А фізика — неймовірно цікава.

Донести це розуміння до суспільства і насамперед до молоді непросто, бо багато років в Україні були престижними інші спеціальності. Але все ж це потрібно робити.

Ми шукаємо студентів, яким це цікаво, а також намагаємося відродити інтерес до фізики (запалити його знову) у людей, які цікавилися цією наукою в школі чи в університеті. Дуже класне відчуття, коли вдається.

Ще одна цільова група — люди, які хочуть працювати в науці. Ми знаємо, як будуватися кар'єра науковців, і можемо допомогти зробити її успішною.

Окрім того, вивчення фізики дає максимально широкий і адекватний погляд на життя. Вона допомагає збагнути принципи побудови світу та усвідомити, як працюють закони, що масштабуються на суспільство й економіку.

Після навчання можна займатися всім, чим завгодно. Не дивно, що дуже багато успішних людей мають саме фізичну освіту.

— Навчання в кращих університетах світу (Массачусетсько-

Олександр КОРДЮК

му технологічному інституті, Каліфорнійському технологічному інституті та інших) відбувається через дослідження. Такий самий принцип навчання практикують і в КАУ. Як це відбувається на практиці?

— Ми залучаємо студентів до досліджень, і що вони цікавіші, то ефективніше навчається молодь.

Не можна вивчити фізику теоретично! У школі навчання відбувається через розв'язання задач, в університеті ці задачі стають складнішими, відповіді на них часто невідомі. Саме до таких досліджень ми намагаємося залучати молодь. З кожним науковим здобутком межа невідомого відсувається...

Окрім того, кожен студент уже в перший місяць навчання має наукового керівника, якого може обрати сам (коли я навчався, його призначали), а ми можемо порадити цікаві напрями досліджень.

Наукова кар'єра складається з багатьох сходинок, і на кожній сходинці, на певний проміжок часу, молодий дослідник обирає керівника. Дуже важливо, щоб молодь робила правильний вибір — від цього залежить успіх наукової кар'єри.

— А як правильно обрати наукового керівника?

— Це залежить від рівня навчання чи кар'єри. На магістратурі це має бути активна людина, яка може чогось навчити, може зацікавити амбітними дослідженнями.

Пошук наукового керівника в аспірантурі — це вже інша історія. Важливі й людські якості, і рівень наукових задач, і результати аспірантів. Аспірантура має стати місцем, де молода людина зможе «вирости».

Віталій ШАДУРА: Для вибору наукового керівника у Київському академічному університеті напрацьована чітка система. Раз на тиждень ми проводимо семінари з наукових досліджень, де зустрічаються і комунікують співробітники кафедри, вчені, які працюють у наукових установах, студенти, аспіранти.

У цих зустрічах беруть участь і студенти першого курсу магістратури. Вони розповідають, які дослідження їм цікаві, які наукові статті прочитали, слухають доповіді старших. Першого наукового керівника вони обирають одразу після вступу, а в наступному семестрі можуть його змінити й розпочати інше дослідження.

— До яких амбітних досліджень може долучитися студент-магістр?

Олександр КОРДЮК: Ми активно співпрацюємо з закордонними університетами, беремо участь у міжнародних проєктах, тому цікавих і амбітних досліджень дуже багато. Це дає можливість залучати додаткове фінансування, платити високу стипендію, «включатися» в екосистему європейських досліджень (а це експерименти, конференції, спілкування зі спільнотою).

Один з основних напрямів роботи — дослідження з пошуку нових квантових матеріалів у рамках проєкту зі створення німецько-українських центрів передових досліджень. (Раніше ці дослідження виконували в рамках проєкту UKRATOR, нині — GU-QuMat).

У рамках проєкту GU-QuMat створено лабораторію для пошуку нових квантових матеріалів, на базі якої плануємо зареєструвати центр колективного користування обладнанням, а надалі перетворити на Ключову лабораторію. У центрі досліджуватимуть і створюватимуть квантові матеріали — з «попередньо заданими властивостями», як колись говорили. Сьогодні зрозуміло, що для цього потрібен комплекс

цьому проєкті працює, наприклад, Олег Фея). Можна «передбачити», розрахувати властивості значно більшої кількості матеріалів, ніж є в природі. На основі так званих DFT-розрахунків (теорії функціоналу густини) можна розрахувати електронну структуру матеріалів і потім за цією структурою передбачити їхні властивості.

Найцікавіші (для мене) — це надпровідники. Передбачити надпровідність тільки за електронною структурою складно, потрібно проводити експерименти, які підтвердять, чи має матеріал надпровідні властивості.

База матеріалів дає, образно кажучи, мапу їхнього всесвіту. Маючи таку мапу, можна рухатися швидше, перевірити властивості й перспективність матеріалів.

Віталій ШАДУРА: Для створення нових матеріалів можна використати різні підходи. Можна, так би мовити, змішувати різні складники, не знаючи, яким буде результат. А можна моделювати матеріали з потрібними властивостями, а потім експериментально перевірити, чи спрацював розрахунок (результати такого моделювання називають цифровими матеріалами).

З мікрофоном — Віталій ШАДУРА

сний ітеративний підхід: розрахунок електронної структури з використанням алгоритмів ШП, синтез нових матеріалів, експериментальне визначення їх електронної структури й пов'язаних з нею властивостей, поповнення бази даних матеріалів, і так по колу.

Важливо, що цей центр дасть можливість працювати на сучасному обладнанні, а також виконувати дослідження на європейських дослідницьких інфраструктурах.

Чимало молодих науковців уже взяли участь в експериментах у межах проєктів GU-QuMat та NERHEWS, на різних синхротронах Європи. У найближчому майбутньому вони зможуть працювати й на українській лінії MAVKA синхротронного випромінювання у центрі SOLARIS у Польщі. (Створення лінії триває). Це буде хаб для наукових пошуків, важливих не тільки для фізиків і матеріалознавців, а й для хіміків, біологів, медиків, аграріїв, геологів.

Окрім квантових матеріалів, у нас є й чимало інших цікавих досліджень. Є проєкт зі створення більш загальної бази матеріалів (у

проблем матеріалознавства), Ігоря Сухенка (Інститут металофізики), Сергія Перепелиці (Інститут теоретичної фізики) та Олега Феї (Київський академічний університет).

Наприклад, Ігор Сухенко після проходження навчального курсу Олега Феї на кафедрі прикладної фізики та наноматеріалів КАУ отримав нові цифрові дані з моделювання мідно-заміщених апатитів свинцю, що цікаві для пошуку високотемпературних надпровідників, і вніс їх до репозитарію відкритих даних досліджень НАН України DataverseUA. Це були перші відкриті цифрові дані в українському репозитарії.

Сергій Перепелиця, директор Інституту теоретичної фізики імені М.М. Боголюбова НАН України, спеціалізується на біофізиці, зокрема на моделюванні структурних та динамічних властивостей ДНК, вивчає вплив домішок на ДНК та на цій основі моделює нові біоматеріали на основі ДНК, що використовуються під час створення електричних батарейок. З ним також працює група студентів. Це неймовірно цікаві дослідження.

— Ви згадали про синхротронні дослідження. Вони справді доступні для студентів?

Олександр КОРДЮК: Так. Напрямок квантових досліджень досить широкий: тут і фундаментальні дослідження (механізмів надпровідності, топологічних станів тощо), і прикладні. Сьогодні їх можна виконати на синхротронах Європи, а в найближчому майбутньому можна буде працювати й на українській лінії MAVKA у Польщі, і на синхротроні, який буде побудовано в Україні.

Уже є домовленість з фізичним факультетом КНУ імені Тараса Шевченка про створення спільної бакалаврської програми, яка спеціалізуватиметься на фундаментальних синхротронних дослідженнях. Інтерес до них дуже великий.

Також ми створюємо спільну кафедру з Київським авіаційним інститутом. Абітурієнти можуть вступити на бакалаврат, на спільну навчальну програму КАУ і КАІ «Прикладна фізика» (керівник — Олег Фея).

Віталій ШАДУРА: Дуже важливо, щоб у підготовці бакалаврів були елементи дослідницького навчання. І саме таке навчання заплановано в програмі «Прикладна фізика». Ми називаємо такий підхід науковою дуальною освітою. Програма передбачає, що на третьому й четвертому курсах бакалаври більшу частину навчального часу проведуть у лабораторіях і на кафедрах Київського академічного університету та інших академічних інститутів.

Це один із перших в Україні прикладів створення наукової дуальної освіти в бакалавраті. Ми вдячні президентці КАІ Ксенії Семеновій за те, що вона підтримала цей експериментальний (пілотний) проєкт.

Олександр КОРДЮК: До речі, ми намагаємося підтримувати різні активності щодо підготовки фізиків ще зі школи. Наприклад, створили гурток експериментальної фізики у ліцеї № 145 у Києві. Зокрема, готуємо й до експериментальних турів олімпіад (найближча, ExPhO-Uni, запланована на фізичному факультеті в КНУ імені Тараса Шевченка).

— Як багато серед викладачів КАУ саме дослідників? У яких напрямках вони є «зірками»?

Олександр КОРДЮК: У нас усі викладачі — дослідники, саме в цьому «фішка» університету. І майже всі вони «зірки» у своїх напрямках досліджень — від теоретичної фізики до космології. Наприклад, на

спільній кафедрі КАУ та Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова працюють учені світового рівня — Сергій Шарапов, Андрій Семенов, Сергій Перепелиця, Микола Йоргов, Юрій Штанов, Валерій Гусинін. (Валерій Гусинін створив наукову школу з застосування методів квантової теорії поля для дослідження нових квантових і топологічних матеріалів.) Усі вони співпрацюють зі студентами.

Один з наших студентів працює з Василем Назаренком з Інституту фізики НАН України, вивчає рідкі кристали. Це дуже цікавий і класний напрям досліджень. Ще один студент проходив стажування в Австрії, а нині досліджує фероелектрики під керівництвом Ганни Мо-

магнетронного напорошення з вільномама магнетронами. Там працюють студенти й аспіранти.

— **Ще одним «магнітом» для потенційних студентів є участь у міжнародних проєктах і закордонні стажування. Які програми міжнародного обміну та співпраці доступні студентам-фізикам? Чи реально вашому студенту поїхати на стажування, наприклад, у CERN?**

Олександр КОРДЮК: Стажування, справді, має бути найширшим, тому ми співпрацюємо з багатьма закордонними університетами й науковими центрами. Але важливо, щоб це був не brain drain (відтік мізків), а циркуляція. Щоб студенти їхали й поверталися, бо тут

Сучасне обладнання — «магніт» для студентів

розовської з Інституту фізики НАН України. Це вчені світового рівня, співпрацювати з ними — наукова удача.

Над квантовими обчисленнями у нас працює Данило Якименко, він бере участь у проєкті з застосування методів квантових обчислень у метабіології (проєкт координує Інститут Сангера з Великої Британії). У результаті виконання цього проєкту повний геном вірусу гепатиту D було закодовано та завантажено до 156-кубітного квантового комп'ютера IBM із найновішим процесором Heron (<https://kau.edu.ua/news/sci/1516-qdna>). Це справжній науковий прорив!

— **Сучасне обладнання, на якому можна виконати цікаві дослідження, є «магнітом» для студентів. А яке обладнання є на кафедрах КАУ?**

Олександр КОРДЮК: У рамках співпраці з Дрезденом створено вже згадувану лабораторію для пошуку нових квантових матеріалів та отримано обладнання для синтезу та дослідження нових матеріалів. Зокрема придбано систему фотемісії для дослідження електронної структури монокристалів на основі спектрометра FeSuMa. Ця система поки що у Дрездені, але ми вже підготували місце для її встановлення тут, у Києві.

Ще під час проєкту UKRATOR наш університет отримав від німецької сторони унікальну оптичну піч для вирощування монокристалів. Над темою вирощування монокристалів працює наша випускниця, а зараз аспірантка Ірина Путченко. Ще в роки студентства під час піврічного стажування в Німеччині вона виростила новий матеріал PtBi₂, який є реальним «кандидатом» для топологічної надпровідності. У *Nature* вже вийшла не одна стаття, присвячена цьому матеріалу. Зараз в оптичній печі вона вирощує нові монокристали.

Для наплення плівок ми створили нову лабораторію, зокрема отримано з Німеччини та встановлено унікальну високовакуумну систему

ім цікаво і тут вони мають більше перспектив, більше свободи для досліджень.

У межах проєкту GU-QuMat у нас проходять стажування у Дрездені, в Інституті дослідження твердого тіла і матеріалів Наукового товариства імені Ляйбніца, в Гельмгольц-центрі. А також на синхротронах SOLARIS у Польщі та BESSY в Берліні.

Також маємо досвід співробітництва з Федеральною вищою технічною школою у Швейцарії (ETH) і з Федеральною політехнічною школою Лозанни (EPFL).

Упевнений, що немає ніяких перешкод, щоб поїхати на стажування і в CERN.

Віталій ШАДУРА: Програма літніх дистанційних стажувань у галузі фізики IRIS-HER, що працює при CERN, щороку запрошує студентів. У програмі беруть участь українські студенти з різних закладів вищої освіти. Зокрема, за останні чотири роки 28 студентів КАУ і КНУ імені Тараса Шевченка (кафедра ядерної фізики) пройшли це стажування й отримали фінансову підтримку.

Допомагає українським студентам професор Університету Принстона Петер Елмер. Він керівник великої дослідницької групи проєкту IRIS-HER.

— **Навколо КАУ гуртується молодь, яка хоче не тільки здобути, а й комерціалізувати наукові результати. Молоді науковці створюють стартапи, користуються менторською підтримкою провідних учених. Чи є серед них фізики? Чи мають шанс студенти — не у віддаленому, а в близькому майбутньому — побачити, що результати їхньої роботи корисні для реального сектору економіки?**

Олександр КОРДЮК: У КАУ дуже добре працює Центр інновацій. І ми бачимо, що студенти, зокрема й фізики, справді цікавляться стартапами, долучаються до таких команд.

До речі, у КАУ вже два роки працює програма підтримки академічних стартапів, мета якої — допомогти вченим і бізнесу спів-

КОНКУРС НА ЗАМІЩЕННЯ ПОСАД ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ УСТАНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Національна академія наук України відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та свого Статуту оголошує конкурс на заміщення посад директорів наукових установ НАН України:

по Відділенню математики НАН України

Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я.С. Підстригача Національної академії наук України;

по Відділенню інформатики НАН України

Інституту кібернетики ім. В.М. Глушкова Національної академії наук України;

по Відділенню механіки і машинознавства НАН України

Інституту механіки ім. С.П. Тимошенка Національної академії наук України;
Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова Національної академії наук України;
Відділення фізики гірничих процесів Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова Національної академії наук України;

по Відділенню фізики і астрономії НАН України

Інституту фізики Національної академії наук України;
Інституту фізики напівпровідників імені В.Є. Лашкарьова Національної академії наук України;
Інституту металофізики ім. Г.В. Курдюмова Національної академії наук України;
Головної астрономічної обсерваторії Національної академії наук України;
Інституту електронної фізики Національної академії наук України;

по Відділенню наук про Землю НАН України

Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України;
Державної установи «Науковий центр гірничої геології, геокології та розвитку інфраструктури НАН України»;
Державної установи «Науково-інженерний центр радіогеокологічних полігонних досліджень Національної академії наук України»;
Інституту проблем математичних машин і систем Національної академії наук України;

по Відділенню матеріалознавства НАН України

Фізико-механічного інституту ім. Г.В. Карпенка Національної академії наук України;
Інституту надтвердих матеріалів ім. В.М. Бакуля Національної академії наук України;
Державної наукової установи «Науково-технологічний комплекс «Інститут монокристалів» Національної академії наук України»;
Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона Національної академії наук України;
Фізико-технологічного інституту металів та сплавів Національної академії наук України;

по Відділенню ядерної фізики та енергетики НАН України

Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України»;

по Відділенню хімії НАН України

Інституту сорбції та проблем ендоекології Національної академії наук України;

по Відділенню біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України

Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна Національної академії наук України;
Інституту молекулярної біології і генетики Національної академії наук України;
Інституту філософії клітини Національної академії наук України;

по Відділенню історії, філософії та права НАН України

Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського Національної академії наук України;
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України;
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України;
Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України;
Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника;
Центру гуманітарної освіти Національної академії наук України.

по Відділенню літератури, мови та мистецтвознавства НАН України

Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України;
Інституту української мови Національної академії наук України;
Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України;
Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України;

по наукових установах, які підпорядковуються безпосередньо Президії НАН України

Державної наукової установи «Київський академічний університет»;
Державної установи «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України».

З умовами конкурсу можна ознайомитися на офіційному сайті Національної академії наук України.

Приймання документів претендентів здійснюється відповідними відділеннями Національної академії наук України та Комісією Президії НАН України з питань діяльності наукових установ, які підпорядковуються безпосередньо Президії НАН України, до 18:00 9 червня 2026 року.

Документи, подані претендентами після закінчення встановленого строку, не розглядаються.

Дату проведення виборів директорів зазначених наукових установ буде визначено після завершення приймання документів і повідомлено на офіційних сайтах цих установ.

Президія Національної академії наук України

КОНКУРС НА ЗАМІЩЕННЯ ПОСАДИ РЕКТОРА КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Національна академія наук України відповідно до Закону України «Про вищу освіту» оголошує конкурс на заміщення посади ректора Київського університету права Національної академії наук України.

З умовами конкурсу можна ознайомитися на офіційному сайті Національної академії наук України. Приймання документів претендентів здійснюється Відділенням історії, філософії та права НАН України Національної академії наук України — до 18:00 9 червня 2026 року.

працювати. Сподіваюся, українські науковці, зокрема й ті, які працюють у КАУ, якнайшвидше пройдуть через «долину смерті» між науковими розробками та їхнім упровадженням.

Віталій ШАДУРА: Маємо розуміти, що студенти чи аспіранти спочатку працюють на ентузіазмі, а далі, щоб перейти на новий рівень TRM (готовності технології) потрібне фінансування — щоб створити прото-

тип, провести випробування. Велику надію покладаємо на грантовий офіс Центру інновацій, який шукає гранти для розвитку студентських і академічних стартапів та проєктів.

КАУ працює в цьому напрямі лише кілька років. І перші стартапи (у командах яких є провідні й молоді вчені) — на початку свого шляху. Сьогодні ми бачимо перші блискучі перемоги. Наприклад, команда Smart materials з Інститу-

ту металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України у квітні цього року увійшла до п'ятірки найсильніших команд світу на хакатоні ActInSpace 2026 у Франції.

У майбутньому таких перемог більше буде. Тому для навчання справді варто обрати фізику чи інші природничі науки. Це буде хороша інвестиція у власне майбутнє.

Спілкувалася Світлана ГАЛАТА

КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ

Хто збереже пам'ять?

Кадрова криза і що за цифрами

Уявіть лікарню: є будівля, обладнання, документація, але лікарів немає. Саме таку картину дедалі частіше спостерігають у музеях, бібліотеках, архівах і реставраційних майстернях по всій Україні. Фонди є, колекції, зали, хоч і часом пошкоджені... А от фахівців, які б усе це зберігали, вивчали й передавали наступним поколінням, стає катастрофічно мало.

Найнижча зарплата в країні

За даними, озвученими в ході публічної розмови, організованої Мережею захисту національних інтересів АНТС у середині квітня в Українському кризовому медіацентрі, сфера культури, мистецтва, спорту, розваг і відпочинку має найнижчий рівень оплати праці серед усіх галузей економіки України. Середня зарплата тут — близько 18 тисяч гривень на місяць, і це приблизно на 30 % менше, ніж загальна середня по країні. Але ця цифра ще й оманлива: вона охоплює туризм, спорт і сферу розваг, де заробітки помітно вищі. Реальна зарплата бібліотекаря в районній або сільській бібліотеці може бути вдвічі меншою.

Директорка Диканьської публічної бібліотеки на Полтавщині Наталія Кучеряєва навела конкретну цифру: її аванс становить 3800 гривень. Навіть якщо додати другу частину місячної виплати, сума виходить ледь вища за мінімальну зарплату — і це за наявності фахової освіти, десятиліть досвіду і реальної щоденної роботи з громадою. «Це приниження гідності», — каже вона, і важко з нею не погодитися.

Публічні бібліотеки, клуби, невеликі музеї та більшість інших закладів культури фінансуються з місцевих бюджетів і підпадають під так звану єдину тарифну сітку — постанову Кабінету Міністрів № 1298. Це означає, що оклади в них жорстко зарегульовані й заклад практично не може самостійно доплатити співробітнику ані з власних, ані з залучених коштів. Саме тому навіть якщо бібліотека заробить на якомусь проекті або отримає донорський грант, вона не зможе використати ці кошти для підвищення зарплати.

Старіє не тільки фонд

Наслідки такої ситуації вже добре помітні. За даними Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, яка виконує роль методичного центру для публічних бібліотек, майже 30 % бібліотечних працівників — це люди старшого покоління. Молодь до 35 років становить лише 9,3 % персоналу, тоді як вікова категорія від 45 до 60 років — майже половину. І ці пропорції з року в рік погіршуються.

Причина зрозуміла: молода людина, яка здобула освіту і могла б іти в бібліотеку, архів або музей, зіставляє пропозицію бюджетної

установи з пропозицією будь-якого супермаркету чи сервісної мережі — і обирає касу в «Аврорі». Там платять у три-чотири рази більше. Жодних романтичних розмов про покликання й служіння культури ця різниця не витримує.

Заступниця генеральної директорки Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого Оксана Бруй формує невтішний прогноз: бібліотеки можуть зникнути не тому, що їх закряє влада, а тому, що там просто не буде кому працювати. Це не метафора і не перебільшення — це опис процесу, який уже йде.

Тисячі закладів, мільйони предметів, нуль методистів

Наслідки кадрового дефіциту не обмежуються порожніми вакансіями. Є великі обласні книгозбірні — методичні центри, які мають координувати й підтримувати роботу сотень менших бібліотек у громадах, — де немає жодного методиста. Не один, не два — жодного. А без методичної підтримки невеликі сільські бібліотеки залишаються наодинці з проблемами, які самостійно розв'язати не можуть.

Схожа ситуація в музеях, реставраційних майстернях, архівах. Водночас саме ці заклади мають величезне додаткове навантаження воєнного часу: вони приймають евакуйовані колекції з прифронтових регіонів, допомагають перемістити особам, документацію втрачати, ведуть роботу з громадою, яка переживає важкий психологічний стан. Люди в них залишаються не заради грошей, а тому, що чують: «Ви наша єдина розрада, єдина установа, де можна просто побути в тиші або взяти участь у чомусь живому».

Заклади на простої з 2022 року

Серед висновків, озвучених під час публічної розмови, є і такий: у деяких громадах заклади культури зачинені з лютого 2022 року й досі. Не евакуйовані, не перепрофільовані — просто зачинені. Люди, котрі там живуть, не мають доступу ні до бібліотеки, ні до клубу, ні до музею. Якщо зважити, що саме такі закла-

ди в малих населених пунктах часто є єдиним місцем, куди людина будь-якого віку може прийти безкоштовно, поспілкуватися, опанувати якийсь цифровий інструмент або просто відчутти, що про неї хтось пам'ятає, — ця пустота має зовсім не культурологічний, а цілком соціальний і людський вимір.

Незалежна експертка у сфері культури Галина Григоренко наводить роз'яснювальну статистику: в Україні налічується понад 32 тисячі закладів культури в комунальній мережі, більшість з яких — бібліотеки та клуби. Водночас 80–90 % усіх витрат на культуру йде на оплату праці. Тобто держава і громади витрачають майже всі «культурні» гроші на зарплати — і навіть за цієї умови вони залишаються найнижчими в країні.

Реформа, якої не було

Чи є вихід? Учасниці обговорення говорять про нього відверто: так, але він потребує того, чого поки немає, — політичної волі.

Єдина тарифна сітка, за якою оплачується праця в бюджетних закладах культури, успадкована з радянських часів. Вона не дозволяє платити більше, навіть якщо гроші є. Вона не дає змоги залучати спонсорів і меценатів у спосіб, який робив би таке залучення вигідним. Вона не дозволяє закладу заробляти й вільно розпоряджатися заробленим.

Паралельно варто було б здійснити й інституційну реформу: змінити правову форму закладів культури так, щоб вони могли діяти гнучкіше, залучати різні джерела фінансування, адаптуватися до потреб громади. Така реформа вже почалася для деяких категорій установ — але бюджетних закладів культури поки не торкнулася.

Наталія Склярська, культурна менеджерка й експертка Мережі захисту спадщини, каже про це прямо: «Якщо у держави немає стратегічного погляду на культуру й нормальної гуманітарної політики — де розуміють, що це цінно, що це функція держави, — то гроші не підуть туди, куди потрібно». Закон про меценатство, який міг би відкрити канал приватних інвестицій у культуру, все ще не ухвалений.

Економіст Ігор Крупка, учасник публічної розмови, нагадує: держава може знайти кошти й без підвищення податків. Адже за різними оцінками, через схеми ухилення на митниці бюджет недоотримує від 7 до 120 мільярдів гривень на рік. Перегляд пільг, що втратили сенс, може дати ще 10–30 мільярдів. Поліпшення корпоративного управління державними підприємствами — ще одне джерело. Питання не в тому, де взяти гроші, а в тім, чи визнається культура й спадщина пріоритетом, достатнім для того, щоб ці гроші туди спрямувати.

Сільська бібліотека як хаб цивілізації

Варто окремо сказати про те, чим насправді є сільська бібліотека в сьогоденній Україні — бо уявлення про «місце, де зберігають книжки», давно застаріло. Наталія Кучеряєва описує реальність: поштові відділення в малих селах здебільшого зачинені, інші установи скорочені або консолідовані в більших центрах. Бібліотека залишається єдиним закладом, куди може прийти будь-хто від малого до старого — безплатно й без попереднього запису.

Бібліотекарям допомагають літнім людям оплачувати комунальні

Що можна зробити сьогодні

Зміна тарифної сітки й системна реформа — це справа державного рівня і довгого часу. Але є речі, які можна і треба робити вже сьогодні.

Органи місцевого самоврядування мають більше свободи, ніж часто думають. Там, де очільники громад розуміють роль культурних закладів — і бачать, як бібліотека чи музей реально впливають на якість життя людей, — знаходиться спосіб їх підтримати. Активна позиція місцевої влади, цільові надбавки, забезпечення технікою, ремонт — це вже суттєво. Бюджетний процес на 2027 рік незабаром почнеться, і це конкретний момент, коли ухвалюються рішення.

Організації громадянського суспільства можуть допомогти закладам знайти гранти, розробити проекти, налагодити партнерство — але для цього потрібна зустрічна активність самих закладів. Пасивне очікування фінансування «від держави» як єдина стратегія більше не працює.

Нарешті, сама сфера потребує публічного розголосу. Цифри про зарплати, вікову структуру персоналу, зачинені заклади — все це має звучати в медіа, в парламенті, у виступах на бюджетних слуханнях. Поки що ця сфера мовчить там, де мала б говорити якнайголосніше.

Спадщина не зберігається сама

Ця стаття починалася з метафори про лікарню без лікарів. Але між медициною й збереженням спадщини є одна принципова відмінність. Якщо пацієнт не матиме допомоги сьогодні, наслідки будуть очевидні дуже швидко. Якщо ж архів залишиться без реставратора, якщо бібліотека зачиниться, якщо музейний фонд не буде описаний і вивчений — втрача стануть зрозумілими лише через роки й десятиліття. Тому на них легше заплющувати очі. Та й «робочий» цикл політика — п'ять років від виборів до виборів.

Але спадщина — це не просто предмети у фондах. Це знання, яке живе доти, доки є люди, здатні його читати, розуміти й передавати. Це ідентичність, яка матеріалізується в конкретних документах, колекціях, традиціях і місцях.

Це, врешті, те, чому ведуть проти нас цю війну ті, хто хоче нашу ідентичність стерти. І чому ми не дамо їм цього зробити.

Олег ЛИСТОПАД.

Фото з відкритих джерел